

Устинова І. П.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ РИНКОМ ФІНАНСОВИХ (СТРАХОВИХ) ПОСЛУГ

У статті розглянуто основні напрямки державного управління ринком страхових послуг, питання ліцензування діяльності, оподаткування та ін.

Ключові слова: державне управління, страхові послуги, оподаткування страхових послуг, ліцензування страхових послуг, Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України.

Концепція переходу України до ринкової економіки метою державного регулювання економіки визначає досягнення ефективного, поступового і стабільного розвитку країни. Набуття Україною статусу країни з ринковою економікою вимагає від держави: мінімального втручання державних органів в економічні процеси; системного впливу на розвиток соціально-економічних процесів з урахуванням тісних взаємозв'язків ринку капіталів, фінансів, товарів, праці та інших на базі формування необхідних економічних регуляторів і нормативів, методичної бази та відповідних державних органів.

Функції державного регулювання економіки України включають: формування системи економічних інститутів державного управління; розроблення та погодження стратегії економічної, соціальної та науково-технічної політики; зміцнення умов функціонування ринку, прав та можливостей, які уряд має у своєму розпорядженні, включаючи матеріально-технічні та фінансові ресурси; регулювання пропозиції та попиту на товари шляхом дотування їх споживання; перерозподіл доходів населення і суб'єктів господарювання, спрямований на пом'якшення соціальної нерівності; стимулювання виробництва. Що створюються на базі нових технологій, розвиток експортного виробництва, економічний захист стратегічно важливих виробництв; розроблення і реалізацію шляхом бюджетного фінансування регіональної політики; розроблення і реалізацію системи соціального захисту населення; вироблення та забезпечення дотримання вимог щодо охорони навколишнього середовища та його відтворення.

Правовою основою для державного регулювання економіки є законодавчі і нормативні акти. Що визначають формування та функціонування елементів ринкового господарства.

Згідно із ст. 1 Закону "Про фінансову послугу та державне регулювання ринку фінансових послуг" [1] державним регулюванням ринків фінансових послуг є здійснення державою комплексу заходів щодо регулювання та нагляду за ринком фінансових послуг з метою захисту інтересів споживачів фінансових послуг та запобігання кризовим явищам.

Керуючись статтею 19 того ж Закону визначаємо мету державного регулювання страхової діяльності. А саме:

1. Реалізація державної політики у сфері здійснення страхової діяльності;
2. Створення умов для ефективної мобілізації та розміщення суб'єктами страхової діяльності фінансових ресурсів з урахуванням інтересів суспільства;
3. Захист прав учасників страхового ринку;

4. Інтеграцію в Європейський та світовий страховий ринок;

5. Запобігання монополізації та створення умов розвитку добросовісної конкуренції на страховому ринку;

6. Контроль за прозорістю та законністю страхових операцій.

За таких умов метою державного регулювання страхової діяльності визнається забезпечення формування і розвитку в країні ефективно функціонуючого ринку страхових послуг, створення необхідних умов для діяльності страхових компаній різних організаційно-правових форм. Захист інтересів страхувальників.

Погоджуємося з Пацурія Н. Б., що необхідність державного нагляду походить із самої суті страхових угод, оскільки страхування не є тим звичайним товаром, про який будь-який громадянин може скласти належне уявлення [2, с. 15]. Необізнаний у страховій справі страхувальник не може захищати свої інтереси. Для захисту його інтересів і потрібна допомога держави.

Закон України “Про фінансову послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг” визначив систему правового регулювання державного нагляду України за страховою діяльністю. Відповідно до ст. 1 зазначеного Закону страхові компанії входять до кола фінансових установ, що діють на ринку фінансових послуг а тому підлягають державному регулюванню та нагляду. Органом, що здійснює державне регулювання та державний нагляд за ринком фінансових послуг визначено Уповноважений орган, яким виступає Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України. Правовий статус зазначеної комісії визначено в Положенні, яке затверджено Указом Президента України “Про Положення про Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України” № 292/2003 від 4 квітня 2003 року [3] (далі Держфінпослуг). Зазначений орган є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом.

Страхові компанії підлягають нагляду з боку держави в особі тих чи інших органів у зв’язку з тим, що вони виконують особливі функції в економічному житті держави та житті громадян. Ті специфічні зобов’язання, що беруть на себе страхові компанії, є лише “обіцянкою” виплатити страхову суму або страхову відшкодування в разі настання страхового випадку. До кола страхових правовідносин залучається велика кількість учасників, які не є рівноцінними за своїми можливостями. Навіть досить уважному і застережному страхувальнику (включаючи юристів) досить важко розібратися в усіх умовах і правилах договору страхування. Нестабільна і “сира” законодавча база із страхової діяльності та не достаток правової освіти та поінформованості посилюють існуючий стан речей.

Досвід здійснення страхової діяльності, що існує в Україні та за її межами. Дає підстави стверджувати, що державний нагляд за діяльністю страхових компаній в державі є не лише корисним, а необхідним.

Страховий ринок є потужною складовою формування частини фінансового ринку, а значить ланкою фінансової системи України, що знаходиться та повинно знаходитися в безпосередньому управлінні з боку держави.

Серед функцій держави, без здійснення яких практично неможливий ефективний розвиток страхової діяльності автори [4] виділяють регулятивну, виконавчу та контролюючу. А виходячи з цього, можна сформулювати основні складові процесу управління: віддання наказу, організація його виконання та контроль за виконанням наказу. І саме з цього слід виходити. Коли говорить про організацію державного нагляду за страховою діяльністю в Україні.

Фінансовий посередник, страхова компанія, є господарюючим суб'єктом, а значить діяльність її підпадає під регулювання Господарським кодексом. Відповідно до ст. 12 ГК [5] держава для реалізації економічної політики. Виконання цільових ат інших програм, програм економічного та соціального розвитку застосовує різноманітні засоби і механізми регулювання господарської діяльності.

Основними регулюючими засобами характерними для страхової діяльності є:

- ліцензування;
- сертифікація та стандартизація;
- застосування нормативів та лімітів;
- регулювання тарифів;
- надання податкових та інших пільг;
- обмеження щодо здійснення діяльності.

Розглянемо зміст зазначених засобів. Важливою фінансовою складовою діяльності страхової компанії є застосування тарифів. Відповідно до Методики [6], яка поширюється лише на страховиків-резидентів, пункту 1.2 маємо, що при укладанні договорів з обов'язкових видів страхування цивільно-правової відповідальності наземних транспортних засобів, страховики-резиденти застосовують страхові тарифи в межах максимальних розмірів страхових тарифів або відповідного виду обов'язкового страхування.

При укладанні договорів такого виду обов'язкового страхування застосовується розмір базового страхового платежу, затверджений Держфінпослуг з наданням Моторного (транспортного) бюро України. Вказаний базовий платіж застосовується з урахуванням коригуючи коефіцієнтів, визначених відповідно до законодавства. Якщо розмір зазначеного базового страхового платежу не затверджений в установленому порядку, то діють попередні розміри.

Страхові тарифи при добровільному страхуванні обчислюються страховиком актуарно (математично) на підставі відповідної статистики настання страхових випадків. Конкретний розмір страхового тарифу визначається в договорі страхування за згодою сторін. Розмір тарифів є складовою частиною правил страхування, які розробляються страховиком для кожного виду страхування окремо та реєструються Держфінпослуг. Відповідно до Ліцензійних умов провадження страхової діяльності [7], страхові тарифи посвідчуються підписом особи (актуарієм), яка має відповідну кваліфікацію, про що має свідоцтво, згідно з вимогами Держфінпослуг.

За порушення встановлених вимог застосовуються заходи впливу, передбачені чинним законодавством [8].

Страхова компанія є суб'єктом підприємницької діяльності. А значить працює на власний ризи з метою отримання прибутку. Важливою складовою регулювання прибутковості є питання оподаткування прибутку страхових компаній, як одного з видів регулюючих засобів з боку держави. Згідно із п. 7.2.1. Закону України "Про оподаткування прибутку підприємств" [9], яким регулюється оподаткування прибутку страхових компаній, дохід від страхової діяльності юридичних осіб-резидентів не підпадає оподаткуванню за загально діючою ставкою 25 %. До страхових компаній застосовуються ставки:

- 0% – при отриманні доходу внаслідок виконання договорів з довгострокового страхування життя та пенсійного страхування у межах недержавного пенсійного забезпечення у разі виконання вимог до таких договорів, визначених пп. 1.37 та 1.42 статті 1;

- 3 % – при отриманні доходу внаслідок виконання договорів з інших видів страхування.

З метою оподаткування страхової діяльності під оподатковуваним доходом розуміють суму страхових платежів, страхових внесків, страхових премій (сума валових внесків), одержаних або нарахованих страховиками-резидентами протягом звітного періоду за договорами страхування і перестраховування ризиків на території України або за її межами, зменшених на суму страхових платежів (страхових внесків, страхових премій), сплачених страховиком за договорами страхування з резидентом.

Інвестиційний дохід, одержаний страховиком від розміщення коштів, резервів страхування життя, оподатковується у страховика в частині, яка належить страховику. Частина інвестиційного доходу, одержаного від розміщення коштів резервів із страхування життя, що належить страховику, визначається як різниця між сумою доходу, одержаного (нарахованого) від розміщення коштів резервів із страхування життя, та сумою витрат страховика на ведення справи, які не можуть перевищувати 15% отриманого інвестиційного доходу.

Якщо страховик здійснює страхування у математичні резерви із страхування життя, то сума інвестиційного доходу, що налужить страховику, зменшується на суму відрахувань у такі математичні резерви, що не можуть перевищувати 85% суми інвестиційного доходу, який належить страховику.

Доходи, одержані страховиком-цедентом у звітному періоді від перестраховиків за договорами перестраховування, зменшуються на суму здійснених страховиком-цедентом страхових виплат (страхового відшкодування) у частині (в межах часток), в якій перестраховик несе відповідальність згідно з укладеними страховиком-цедентом договорами перестраховування та оподатковуються у загальному порядку за ставкою 25%.

У разі порушення вимог договору страхування життя, встановлених п. 1.37 Закону, або договору недержавного пенсійного забезпечення, в тому числі із дострокового розірвання, доходи, одержані страховиком за такими договорами, оподатковуються за ставкою 3 % у податковому періоді, в якому відбувся факт такого порушення, з нарахування пені на суму податкового боргу, розрахованої з початку податкового періоду, наступними за податковим періодом, на який припадає отримання таких доходів страховиком, до дня їх включення до валового доходу такого страховика згідно з підпунктом 1.37 (п.7.2.4. Закону).

Якщо договір дострокового страхування життя чи з недержавного пенсійного забезпечення розривається з будь-яких причин до закінчення мінімального строку його дії або до настання відповідного страхового випадку, встановлених Законом "Про оподаткування прибутку підприємств" або іншим законодавством, в результаті чого відбувається часткова страхова виплата, виплата викупної суми або повне припинення зобов'язань страховика за таким договором перед таким платником податку, то платник податку, який збільшив валові витрати згідно з нормами пункту 5.6.2. пункту 5.6 статті 5 цього Закону, зобов'язаний включити до складу своїх валових доходів відповідного звітного періоду суму пені, нараховану на суму податкового боргу, яка розраховується з початку податкового періоду, наступного за періодом, в якому такий платник податку вперше збільшив валові витрати на суму таких страхових платежів у межах такого договору, до дня подання податкової декларації за наслідками податкового періоду, на який припадає факт такого дострокового розірвання або порушення таких інших вимог. При цьому викупна сума або її частина, яка повертається платнику податку страховиком, не включається до складу валових доходів такого платника податку.

Крім того, згідно з п. 13.6 Закону страховики (інші резиденти), які здійснюють виплати у межах договорів страхування або перестрахування ризиків (у тому числі страхування життя) на користь нерезидентів, зобов'язані оподатковувати суми такого страхування або перестрахування в наступний спосіб:

- при укладенні договорів страхування або перестрахування ризику безпосередньо із страховиками та перестраховиками-нерезидентами (за винятком укладення договорів із перестрахування через або за посередництвом страхових брокерів), рейтинг фінансової надійності (стійкості) яких відповідає вимогам, установленим Дерфінпослуг, - за ставкою 0 %;

- в інших випадках – за ставкою 3 % від суми таких виплат за власний рахунок у момент здійснення перестрахування таких виплат.

Наступній нормативний акт, що регулює особливості та пільгове оподаткування страхової діяльності Закон України “Про податок на додану вартість” [10]. Відповідно до п. 3.2. не є об’єктом оподаткування надання послуг із страхування, співстрахування або перестрахування особами, які мають ліцензію на здійснення страхової діяльності, а значить взагалі звільняються від виконання податкового зобов’язання по ПДВ в цій частині.

Не менш важливим регулюючим засобом регулювання страхової діяльності є обмеження щодо здійснення такої діяльності. Вивчаючи Закон України “Про страхування”, а саме ч. 2 ст. 4 маємо, не допускається, за винятком ... перестрахування..., будь-яке централізоване регулювання (уніфікація, обмеження, обов’язковість тощо)... умов укладання страхових договорів, ... якщо вони не суперечать законодавству України.

Автором розглянуто основні правові форми державного регулювання страховою діяльністю. Зазначений перелік форм управління не є вичерпним, та потребує подальшого ґрунтовного аналізу та розгляду. Розглянуто лише ті, які мають визначальне економічне та соціальне значення для безпосередньо користувачів фінансовими послугами – фізичних осіб.

Окремі деякі спеціальні форми державного регулювання ринком фінансових послуг, а саме страховою діяльністю відповідно до ст. 20 Закону України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг” перераховуються і складають наступне:

1. Ведення державних реєстрів фінансових установ та ліцензування діяльності з надання фінансових послуг;
2. Нормативно-правове регулювання діяльності фінансових установ;
3. Нагляду за діяльністю фінансових установ;
4. Застосування уповноваженими державними органами заходів впливу;
5. Проведення інших заходів з державного регулювання ринків фінансових послуг.

Вивчаючи практику вирішення судових та позасудових спорів застосування законодавства про страхування в частині забезпечення виплат страхових сум згідно із страховими випадками юридичним та фізичним особам за договорами страхування можна говорити про те, що більшість страхових випадків з боку страхових компаній не покриваються та не компенсуються. З одного боку причиною такої ситуації є те, що страхувальники не вивчають в повному обсязі договір страхування або взагалі не розуміються на змісті відповідних положень договору, та вчасно і правильно не фіксуються випадки, які відлягають страховим виплатам. З другого боку, поведінка страхових компаній при зверненні страхувальника за компенсаційними виплатами така

– страхувальник повинен довести, що страхова компанія повинна виплачувати. Часто-густо в таких випадках із-за відсутності юридичної освіченості клієнтів. Виплати не проводяться. В великій кількості випадків при зверненнях до Моторно-транспортного бюро та Держфінпослуг дають свій позитивний результат і страхова компанія починає розуміти, свій обов'язок по виконанню договору страхування з подальшим проведенням виплат.

Взагалі, нормативне регулювання ринку фінансових (страхових) послуг в Україні здебільшого відповідає гарантуванню дотримання прав фізичних та юридичних осіб. Рекомендації, що видаються Україні в ході реформування законодавства в частині державного управління є слухними. Здебільшого вони стосуються питань реформування внутрішньої роботи страхового ринку та страхових компаній та інших учасників фінансового ринку, що надають фінансові послуги. Вивчення їх та обговорення сприятиме подальшому розвитку законодавчих процесів в ході євроінтегрування України.

Використані джерела:

Нормативні акти:

1. Господарський кодекс від 16 січня 2003 року // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – ст. 42.
2. Закон України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг” від 12 липня 2001 року № 2664-III року // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 1. – Ст. 1.
3. Закон України “Про оподаткування прибутку підприємств” у редакції від 22 травня 1997 року № 283/97-ВР (із змінами та доповненнями) року // Урядовий кур’єр. – 1997. – № 105-106.
4. Закон України “Про податок на додану вартість” від 3 квітня 1997 року № 168/97-ВР (із змінами) // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 21. – Ст. 156.
5. Закон України “Про страхування” від 7 березня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 18. – Ст. 78.
6. Закон України “Про обов’язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів” від 1 липня 2004 року // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 1. – Ст. 1.
7. Указ Президента України “Про Положення про Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України” № 292/2003 від 4 квітня 2003 року року // Офіційний вісник України. – 2003. – № 15. – ст. 650.

Спеціальна література:

1. *Алексеев С. С.* Право : азбука – теория – философия : Опыт комплексного исследования. – М. : Статут, 1999. – 176 с.
2. *Бичикашвили П.* Надзор за деятельностью страховика необходим // Страховое ревю. – 1994. – № 6. – С. 3-4.
3. *Замовець В. В.* Фінансове посередництво : навч. посіб. / В. В. Замовець, С. П. Зубик. – К. : КНЕУ, 2004. – 228 с.
4. *Пацурія Н. Б.* Страхове право України : навч посіб. / Н. Б. Пацурія. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 176 с.
5. Правове регулювання страхування та роздрібних фінансових послуг в Європейському Союзі та в Україні: порівняльно-правовий аналіз. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 196 с.
6. Страхове законодавство в Європейському союзі // http://dfp.gov.ua/files/i№s_eu.pdf
7. Страхове посередництво: теорія та практика : навч. посібник за ред. Залетова О. М. – Київ, 2004.
8. Фінансова енциклопедія / О. П. Орлюк, Л. К. Воронова, І. Б. Заверуха та ін. // за заг. ред. О. П. Орлюк. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 430.
9. Финансовое право: учеб. / отв. ред. Е. Ю. Грачева, Г. П. Толстопятенко. – 2.е изд., перераб. и доп. – М. : ТК Велби, изд-во Проспект, 2007. – 528 с.

10. Фінансове право. Академічний курс : підручник / О. П. Орлюк. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 808 с. – Бібліогр. В кінці модулів.

Устинова И. П. Правовое регулирование государственного управления рынком финансовых (страховых) услуг

В статье рассматриваются основные вопросы, связанные с государственным регулированием рынка страховых услуг. Рассмотрены основные наиболее важные методы регулирования лицензирование и налогообложение страховых услуг. Проведен анализ действующего законодательства в эффективности осуществления контроля за страховым рынком Украины.

Ключевые слова: государственное управление, налогообложение страховых услуг, лицензирование страховых услуг, Государственная комиссия по регулированию рынка финансовых услуг Украины.

Ustinova I. P. The Legal adjusting of state administration the market of finances (insurance) services

Basic questions, related to government control of market of insurance services, are examined in the article. The basic most essential methods of adjusting licensing and taxation of insurance services are examined in the article. The analysis of current legislation is conducted in efficiency of realization of control after the insurance market of Ukraine.

Keywords: state administration, taxation of insurance services, licensing of insurance services, State commission on adjusting of market of finances services of Ukraine.

Шапошнікова Н. О.

Институт законодательства Верховной Рады Украины

**КОНЦЕПЦІЯ РЕЗИДЕНТСТВА В ЗАКОНОДАВСТВІ
ЩОДО ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ НЕРЕЗИДЕНТІВ
ІЗ ДЖЕРЕЛОМ ЇХ ПОХОДЖЕННЯ З УКРАЇНИ**

У статті проаналізовано вплив концепції резидентства на положення про оподаткування доходів із джерелом їх походження з України у внутрішньому податковому законодавстві України і конвенціях про уникнення подвійного оподаткування.

Ключові слова: концепція резидентства, резидент, нерезидент, оподаткування доходів із джерелом їх походження з України, конвенція про уникнення подвійного оподаткування.

Постановка проблеми. Актуальним завданням для нинішнього покоління теоретиків податкового права є вдосконалення окремих елементів національної податкової системи, основними вадами якої визнаються непрозорість, суперечливість і незрозумілість деяких норм податкового законодавства [1].

Одним із важливих питань, яке потребує подальшої наукової розробки, є оподаткування доходів нерезидентів із джерелом їх походження з України. Теоретичною основою стягнення податку з таких доходів є концепції територіальності і резидентства, які були сформульовані зарубіжними вченими наприкінці XIX – першій пол. XX століття. Їх інкорпорація до податкового законодавства України відбулася у зв'язку із зобов'язаннями, які узяла на себе наша країна при підписанні міжнародних податкових договорів, насамперед, двосторонніх конвенцій про уникнення подвійного оподаткування. Вплив теорії територіальності на податкове законодавство України і свої пропозиції щодо його вдосконалення автор запропонував у попередній публікації